

**HOTUBA YA WAZIRI WA FEDHA NA UCHUMI MHESHIMIWA
MUSTAFA HAIDI MKULO (MB.) AKIWASILISHA BUNGENI TAARIFA
YA HALI YA UCHUMI WA TAIFA KWA MWAKA 2009
NA MALENGO KATIKA KIPINDI CHA
MUDA WA KATI (2010/11 - 2012/13)**

UTANGULIZI

1. ***Mheshimiwa Spika***, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako Tukufu sasa likae kama Kamati ili liweze kupokea na kujadili Taarifa ya Hali ya Uchumi wa Taifa katika kipindi cha mwaka 2009 na Mwelekeo katika Muda wa Kati kwa kipindi cha mwaka 2010/11 – 2012/13. Pamoja na hotuba hii, nawasilisha Kitabu cha Hali ya Uchumi wa Taifa katika mwaka 2009; na Kitabu cha Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2010/11.

2. ***Mheshimiwa Spika***, awali ya yote, napenda kutoa shukrani zangu za dhati kwa Kamati ya Bunge ya Fedha na Uchumi ikiongozwa na Mwenyekiti wake Mhe. Dkt. Abdallah Omari Kigoda, Mbunge wa Handeni kwa kutupatia ushauri na maelekezo wakati wa kujadili taarifa ya Hali ya Uchumi kwa mwaka 2009. Mchango wa Kamati hii siku zote umekuwa na umuhimu wa pekee katika kuboresha taarifa ya hali ya uchumi na mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa kila mwaka.

3. **Mheshimiwa Spika**, napenda pia kuchukua nafasi hii kuwashukuru Naibu Mawaziri wa Fedha na Uchumi, Mheshimiwa Omar Yussuf Mzee (MB.) na Mheshimiwa Jeremiah Solomon Sumari (MB.); Katibu Mkuu, Ndugu Ramadhani Mussa Khijjah; Naibu Makatibu Wakuu: Ndugu John Michael Haule, Ndugu Laston Thomas Msongole, na Dkt. Servacius Beda Likwelile; Makamishna; Wakurugenzi; Viongozi wakuu wa Asasi zilizo chini ya Wizara na wafanyakazi wote wa Wizara ya Fedha na Uchumi ambao wamefanya kazi kwa bidii na kufanikisha kukamilisha taarifa hii. Pia, napenda kuwashukuru viongozi na wafanyakazi wenzetu wa Wizara, Mikoa, Idara mbalimbali za Serikali, Mashirika ya Umma na Taasisi kwa ushirikiano wao wakati wa kuandaa taarifa hii. Vile vile, namshukuru Mpigachapa Mkuu wa Serikali kwa kuchapisha hotuba hii kwa wakati.

4. **Mheshimiwa Spika**, kwa namna ya kipekee, napenda kutumia fursa hii kumpongeza Dkt Philip Mpango kwa kuteuliwa na Mheshimiwa Rais kuwa Katibu Mtendaji wa Ofisi ya Rais, Tume ya Mipango. Aidha, napenda kuwapongeza Makatibu Watendaji Wasaidizi walioteuliwa na Mheshimiwa Rais kushika nyadhifa hizo.

5. **Mheshimiwa Spika**, napenda pia kuchukua nafasi hii kuwapongeza Waheshimiwa Wabunge ambao wameteuliwa na Mheshimiwa Rais kuwa wabunge katika Bunge lako tukufu. Waheshimiwa hao ni: Mhe. Frederick Mwita Werema, Mwanasheria Mkuu wa Serikali;

Mhe. Janet Zebedayo Mbene, kutoka Chama Cha Mapinduzi (CCM); na Mhe. Ismail Jussa Ladhu, kutoka Chama cha Wananchi (CUF). Aidha, napenda nichukue nafasi hii kumpongeza Mhe. Oscar Rwegasira Mukasa kwa kushinda uchaguzi mdogo na kuchaguliwa kuwa mbunge wa Biharamulo Magharibi kwa tiketi ya CCM.

6. ***Mheshimiwa Spika***, kwa masikitiko makubwa, napenda kutoa salamu za rambirambi kwa ndugu, jamaa na familia ya Mheshimiwa Mbunge mwenzetu aliyefariki katika kipindi hiki, Mhe. Sigfrid Seleman Ng'itu aliyekuwa Mbunge wa Ruangwa kwa tiketi ya Chama Cha Mapinduzi. Tunamwomba Mwenyezi Mungu aiweke roho ya marehemu mahali pema peponi. Amina.

7. ***Mheshimiwa Spika***, mwezi Mei, 2010 kwa mara ya kwanza kwa ukanda wa nchi za Afrika Mashariki na Kati, Tanzania ilikuwa mwenyeji wa Mkutano wa 20 wa Uchumi Duniani kuhusu Afrika (WEFA¹). Pamoja na masuala kadhaa yaliyojadiliwa, mada kuu ya mkutano huu ilikuwa ni kutafakari mikakati ya kukuza uchumi kwa bara la Afrika kufuatia athari za mtikisiko wa uchumi duniani. Aidha, mkutano ulijadili changamoto zinazolikabili bara la Afrika na mambo yanayoweza uchumi kukua ikiwa ni pamoja na masuala ya kijamii na utawala bora. Watanzania tunatakiwa kufanyia kazi matokeo ya mkutano huo kwa manufaa ya taifa.

---

¹ WEFA – World Economic Forum for Africa

8. ***Mheshimiwa Spika***, nchi yetu ilikumbwa na majanga mbalimbali katika mwaka 2009. Katika mwaka huo, kulitokea majanga ya ukame na mafuriko pamoja na athari za msukosuko wa uchumi duniani ambayo kwa kiasi kikubwa yaliathiri ukuaji wa uchumi nchini, na hivyo kudumaza jitihada za kufikia malengo tuliyojiwekea. Ukame kwenye mikoa ya kaskazini lilikuwa ni janga kubwa kwa wafugaji ambapo mifugo yao mingi ilikufa. Aidha, mafuriko yaliyotokea sehemu mbali mbali nchini, zikiwemo Kilosa mkoani Morogoro, Kongwa, Mpwapwa na Chamwino kwa mkoa wa Dodoma na maporomoko ya ardhi Wilayani Same mkoani Kilimanjaro yalisababisha watu kufariki, kubomolewa kwa nyumba na miundombinu ya barabara, reli na madaraja. Serikali ilichukua hatua stahiki kukabiliana na hali hiyo.

MAFANIKIO YA SERIKALI YA AWAMU YA NNE

9. ***Mheshimiwa Spika***, huu ni mwaka wa tano tangu serikali ya awamu ya nne iingie madarakani. Napenda kueleza baadhi ya mafanikio ya Serikali katika kipindi hicho.

10. ***Mheshimiwa Spika***, mafanikio ya serikali ya awamu ya nne yametokana na kuendelea kutekeleza majukumu yake kwa kuzingatia Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025, MKUKUTA awamu ya kwanza, malengo ya maendeleo ya milenia na ilani ya uchaguzi mkuu wa mwaka 2005. Baadhi ya mafanikio hayo ni kama ifuatavyo:

11. ***Mheshimiwa Spika***, kati ya mwaka 2005 - 2009, ukuaji wa uchumi umeendelea kuwa imara licha ya athari za msukosuko wa uchumi duniani, kupanda kwa bei ya mafuta katika soko la dunia na uhaba wa mvua uliotokea katika miaka ya 2005/06 na 2008/09. Katika kipindi hicho, wastani wa ukuaji wa uchumi ulikuwa asilimia 6.9 kwa mwaka, kiwango ambacho bado kilikuwa ndani ya lengo la MKUKUTA la ukuaji wa uchumi wa kati ya asilimi 6 – 8 ifikapo mwaka 2010. Aidha, mapato yatokanayo na mauzo ya bidhaa na huduma nje yaliongezeka kutoka Dola za Kimarekani 2,948.3 milioni mwaka 2005 hadi kufikia Dola za Kimarekani 4,693.6 milioni mwaka 2009. Akiba ya fedha za kigeni iliongezeka kutoka Dola za Kimarekani 2,048.4 milioni mwaka 2005, sawa na uwezo wa uagizaji wa bidhaa na huduma kwa miezi 4.8 na kufikia Dola za Kimarekani 3,551.3 milioni mwaka 2009, sawa na uwezo wa uagizaji wa bidhaa na huduma kwa miezi 5.7. Kwa mujibu wa matokeo ya utafiti wa matumizi ya kaya (HBS)² wa mwaka 2007, kiwango cha jumla cha umaskini kimefikia asilimia 33.4 kutoka asilimia 35.7 mwaka 2001. Vile vile, kwa mujibu wa utafiti wa nguvukazi na ajira (ILFS)³ wa mwaka 2005/06, watu 760,000 wanaingia katika soko la ajira kila mwaka. Kati ya hao, watu 40,000 wanapata ajira. Lengo ni ukosefu wa ajira ufike asilimia 6.9 mwaka 2010 kutoka asilimia 12.9 ya mwaka 2001 lakini hadi sasa ukosefu wa ajira ni asilimia 11.

---

² HBS ni kifupisho cha Household Budget Survey

³ ILFS ni kifupisho cha Intergrated Labour Force Survey

12. **Mheshimiwa Spika**, mtandao wa barabara kuu na za mikoa umeongezeka kwa asilimia 19.6 kutoka kilomita 27,603.40 mwaka 2006 hadi kilomita 33,011.98 mwaka 2009. Kati ya hizo, asilimia 52.9 zilikuwa na hali nzuri mwaka 2009 ikilinganishwa na asilimia 42.2 mwaka 2006 na zilizokuwa na hali mbaya zilipungua kutoka asilimia 18.5 mwaka 2006 hadi asilimia 13.5 mwaka 2009. Kuhusu sekta ya umeme na gesi, ilikua kwa wastani wa asilimia 5.7 kati ya mwaka 2006 na 2009 na kuchangia wastani wa asilimia 1.6 katika Pato la Taifa kwa kipindi hicho. Uzalishaji wa umeme katika gridi ya taifa umekuwa ukiongezeka mwaka hadi mwaka kutoka saa za gigawati 1,453.17 mwaka 2006 hadi saa za gigawati 3,290.25 mwaka 2009, Mwaka 2009, wateja wapya 59,547 waliunganishiwa umeme ikilinganishwa na wateja 24,456 mwaka 2007, hivyo kufanya jumla ya wateja waliounganishiwa umeme kuwa karibu laki moja katika kipindi hicho. Idadi hii ya wateja waliounganishiwa umeme ni sawa na asilimia 14 ya kaya zote katika maeneo ya mijini ikilinganishwa na asilimia 10 mwaka 2005. Lengo lilikuwa kufikia asilimia 20 mwaka 2010. Kaya zilizounganishiwa umeme vijijini ni asilimia 2. Serikali ilianzisha wakala wa umeme vijijini (REA) ili kuhakikisha utekelezaji wa mradi wa kupeleka umeme vijijini. Pamoja na mafanikio hayo, kumekuwepo na changamoto kadhaa katika sekta hii zikijumuisha kuharibika au kuchakaa kwa miundombinu ya uzalishaji, usafirishaji na usambazaji; migogoro ya kisheria; uwezo mdogo wa kukidhi mahitaji ya umeme ambayo yanaongezeka kwa wastani wa asilimia 13 – 15 kwa mwaka; na kupungua

kwa ujazo wa maji kwenye mabwawa kulikosababishwa na ukame mwaka 2006 na 2008 ikizingatiwa kuwa karibu asilimia 60 ya umeme unaozalishwa unatokana na maji.

13. **Mheshimiwa Spika**, vifo vya watoto wenye umri chini ya miaka mitano vimepungua kutoka watoto 112 kati ya 1,000 waliozaliwa hai mwaka 2004/05 hadi kufikia watoto 91 kati ya 1,000 waliozaliwa hai mwaka 2008/2009. Aidha, vifo vya watoto wachanga chini ya mwaka mmoja vimepungua kutoka 68 kati ya watoto 1,000 waliozaliwa hai mwaka 2004/05 na kufikia 58 kati ya watoto 1,000 mwaka 2008/2009; Kiwango halisi cha uandikishaji wa wanafunzi katika shule za msingi kimeongezeka kutoka asilimia 96.1 mwaka 2006 hadi asilimia 97.2 mwaka 2008. Aidha, kiwango halisi cha uandikishaji kidato cha kwanza hadi cha nne pia kilipanda kutoka asilimia 13.4 mwaka 2006 hadi asilimia 29.1 mwaka 2009. Kadhalika, kiwango cha ukatishaji masomo kilishuka kutoka asilimia 3.4 mwaka 2006 hadi asilimia 3.1 mwaka 2008. Maambukizi ya virusi vya UKIMWI kwa vijana wenye umri kati ya miaka 15-24 yamepungua kutoka asilimia 7.4 mwaka 2005 hadi asilimia 5.7 mwaka 2008 na lengo lilikuwa kufikia asilimia 5.0 mwaka 2010.

14. **Mheshimiwa Spika**, idadi ya wanawake katika ngazi za maamuzi imeongezeka kutoka 149 mwaka 2007/08 hadi kufikia 218 mwaka 2008/09 ikiwa ni pamoja na uteuzi wa majaji wanawake, mawaziri

na wakurugenzi wa wizara. Demokrasia imeimarika kwa kuendesha chaguzi mbalimbali zikiwemo za Mamlaka za Serikali za Mitaa kwa amani na utulivu; na uhuru wa wananchi kutoa maoni umeimarika kwa kuzingatia utawala wa sheria na kutoingilia uhuru wa Mahakama.

Athari za Msukosuko Kwa Uchumi wa Tanzania

15. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2008/09, Dunia ilikumbwa na msukosuko wa kiuchumi kufuatia kuanguka kwa masoko ya fedha na mitaji. Madhara ya mtikisiko wa uchumi duniani kwa upande wa Tanzania, yalijitokeza kuanzia mwanzoni mwa mwaka 2009, ambapo bei za mazao ya biashara (kama vile pamba, korosho, katani, kahawa na maua) katika soko la dunia ziliporomoka na kusababisha makampuni ya ununuzi wa mazao hayo kushindwa kuuza au kuuza kwa hasara. Hali hii ilipelekea makampuni hayo kukosa uwezo wa kulipa madeni yao kwa wakati uliotakiwa, hivyo kuashiria kuwepo kwa mikopo chechefu (non-performing loans) katika sekta ya fedha kutokana na msukosuko huo. Kwa upande wa madini, ni dhahabu pekee ndiyo ilikuwa na soko la uhakika, ambapo bei yake ilipanda kwa asilimia 4.8 na mapato yatokeayo na mauzo yake nje kuongezeka kwa asilimia 18.7 katika mwaka 2009.

16. ***Mheshimiwa Spika***, athari nyingine zilizojitokeza kutokana na msukosuko katika uchumi ni kupungua kwa uwekezaji wa mitaji ya moja

kwa moja (FDI)⁴; kupunguzwa kazi kwa wafanyakazi, hususan kwenye sekta ya utalii; kupungua kwa idadi ya watalii na mapato yatokanayo na utalii; kuongezeka kwa riba za mikopo kutoka nje hivyo kupunguza upatikanaji wake; na kupungua kwa mapato ya kodi kutokana na kushuka kwa shughuli za uchumi.

17. **Mheshimiwa Spika**, Serikali yetu ilifanya jitihada za dhiti za kunusuru uchumi kwa kupunguza makali ya madhara yatokanayo na msukosuko huo. Serikali iliandaa Mkakati wa kunusuru uchumi uliokadiriwa kugharimu shilingi trilioni 1.7. Hadi Machi 2010, kiasi cha shilingi bilioni 1,207.5, sawa na asilimia 71.3 ya fedha zilizokadiriwa zilikuwa zimeshatolewa.

18. **Mheshimiwa Spika**, utekelezaji wa mkakati huu unagharamia pamoja na mambo mengine, fidia za hasara zilizotokana na msukosuko wa uchumi duniani, uimarishaji mifuko ya dhamana kwa wajasiriamali wadogo na wa kati, na utoaji ruzuku kwenye mpango wa ugawaji wa mbolea kwa wakulima. Hata hivyo, tumejifunza mambo mengi, kama vile kiasi cha fedha kilichotengwa kwa ajili ya mkakati wa kunusuru uchumi kutokutosha kutokana na mapato ya Serikali kuwa kidogo na hivyo kusababisha idadi ndogo tu ya waathirika kufidiwa. Vile vile kumekuwepo ufahamu na mawasiliano duni kati ya waathirika na benki zao katika kufuata taratibu za

---

⁴ FDI ni kifupisho cha Foreign Direct Investment

kuwasilisha maombi yao Benki Kuu ambayo ilikuwa na wajibu wa kuhakiki maombi hayo.

19. ***Mheshimiwa Spika***, Serikali inatathmini mpango mzima wa kunusuru uchumi ili kubaini mafanikio na changamoto katika kutekeleza mpango huo. Hata hivyo, dalili za awali zinaonesha kuwa utekelezaji wa Mpango huu ulileta matunda mazuri kama vile ukuaji wa Pato la Taifa; kushuka kwa mfumuko wa bei; na ongezeko la mauzo nje.

MALENGO YA MWAKA 2009/10

20. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka jana wakati nawasilisha hotuba ya Hali ya Uchumi nilibainisha malengo tuliyokusudia kuyafikia katika kipindi cha muda wa kati. Malengo hayo yalizingatia athari za kuyumba kwa uchumi wa dunia. Baadhi ya malengo hayo ni kama ifuatavyo:

- (i) Pato Halisi la Taifa lilitarajiwa kukua kwa asilimia 5.0 mwaka 2009, asilimia 5.7 mwaka 2010 na kuongezeka hadi kufikia asilimia 7.2 mwaka 2011 na 7.5 mwaka 2012;
- (ii) Kasi ya upandaji bei itapungua na kufikia chini ya asilimia 10, mwishoni mwa Juni 2010;

- (iii) Kuongezeka kwa mapato ya ndani yatakayofikia uwiano na Pato la Taifa kwa bei ya mwaka husika kwa asilimia 15.9 mwaka 2008/09; asilimia 16.4 mwaka 2009/10; asilimia 17.2 mwaka 2010/11; na asilimia 18.3 mwaka 2011/12;
- (iv) Kudhibiti ongezeko la ujazi wa fedha kwa tafsiri pana (M2) katika wigo utakaowiana na malengo ya ukuaji wa uchumi, na kasi ya upandaji bei na kuwa na akiba ya fedha za kigeni itakayoweza kukidhi mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na huduma toka nje kwa kipindi kisichopungua miezi mitano;
- (v) Kuwa na kiwango cha ubadilishaji wa fedha kitakachotokana na mwenendo wa soko la fedha; na
- (vi) Kuondoa vikwazo vya kimfumo na kimuundo katika sekta ya fedha, ili kurahisisha upatikanaji wa mikopo kwa sekta binafsi.

MAPITIO YA MWENENDO WA UCHUMI JUMLA KATIKA KIPINDI CHA MWAKA 2009

21. ***Mheshimiwa Spika***, baada ya kusema hayo, sasa naomba nianze kutoa muhtasari wa mapitio ya hali ya uchumi na maendeleo kwa mwaka 2009, ikiwa ni mapitio ya mwaka wa tano na wa mwisho, wa utekelezaji wa awamu ya kwanza ya Mkakati wa Kukuza Uchumi na Kupunguza Umaskini Tanzania (MKUKUTA I). Aidha, ikumbukwe kwamba taarifa hii ni ya kipindi cha kuanzia Januari hadi Desemba 2009 na sehemu chache zimegusa robo ya kwanza ya mwaka 2010.

Ukuaji wa Pato la Taifa

22. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009 uchumi wetu uliendelea kukabiliwa na athari za msukosuko wa kiuchumi duniani, ingawa dalili za uchumi kuanza kuimarika kutoka katika matatizo hayo zimeanza kuonekana. Pato Halisi la Taifa lilikua kwa asilimia 6.0 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 7.4 mwaka 2008. Ukuaji huu ni zaidi ya lengo lililorekebishwa la asilimia 5.5. Ukuaji huu ulichangiwa zaidi na kuongezeka kwa viwango vya ukuaji katika shughuli za kiuchumi za uzalishaji wa umeme na gesi, elimu, na utoaji wa huduma za mawasiliano ikijumuisha matumizi ya simu za mkononi. Aidha, mchango wa shughuli za kiuchumi za

huduma umeendelea kuongoza katika mwaka 2009, ikilinganishwa na shughuli nyingine za kiuchumi.

23. ***Mheshimiwa Spika***, kutokana na kukua kwa Pato la Taifa hadi shilingi bilioni 28,212.6 kwa bei za mwaka husika na idadi ya watu Tanzania Bara kukadiriwa kuwa watu milioni 40.7, Pato la Wastani la kila Mtanzania liliongezeka hadi shilingi 693,185 mwaka 2009, ikilinganishwa na shilingi 628,259 mwaka 2008, sawa na ongezeko la asilimia 10.3.

Maendeleo ya shughuli mbalimbali za kiuchumi na kijamii

24. ***Mheshimiwa Spika***, napenda nielezee kwa kifupi ukuaji wa uchumi katika sekta mbalimbali ingawa Mawaziri wa maeneo husika wataeleza kwa kina maendeleo katika maeneo yao.

Kilimo, Mifugo, Misitu na Uwindaji

25. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji katika shughuli za kiuchumi za kilimo, mifugo, misitu na uwindaji kilikuwa asilimia 3.2 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 4.6 mwaka 2008. Kupungua kwa kiwango cha ukuaji katika shughuli hizi kulitokana na uhaba wa mvua na ukame katika baadhi ya maeneo hasa kaskazini mwa nchi. Hali hii ilisababisha uzalishaji wa mazao kupungua na mifugo kukosa malisho na maji.

26. ***Mheshimiwa Spika***, kwa kuzingatia hayo, kiwango cha ukuaji katika shughuli ndogo za uzalishaji mazao kilishuka kutoka asilimia 5.1 mwaka 2008, hadi asilimia 3.4 mwaka 2009. Mazao ambayo uzalishaji wake ulipungua yanajumuisha chai, tumbaku, mahindi, mtama/ulezi na mihogo. Kiwango cha ukuaji katika shughuli ndogo za mifugo kilipungua kutoka asilimia 2.6 mwaka 2008, hadi asilimia 2.3 mwaka 2009. Kwa upande wa shughuli ndogo za kiuchumi katika misitu na uwindaji, kiwango cha ukuaji kiliongezeka hadi asilimia 3.5 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 3.4 mwaka 2008. Hii ilitokana na kuimarika kwa doria kwenye maeneo ya uvunaji, usafirishaji, na masoko ya mazao ya misitu na kuongezeka kwa mahitaji ya mazao ya misitu katika soko la ndani.

Uvuvi

27. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji wa shughuli za kiuchumi za uvuvi kilikuwa asilimia 2.7 mwaka 2009 ikilinganishwa na asilimia 5.0 mwaka 2008. Kupungua kwa kiwango hiki kulitokana na kuendelea kutumia zana duni za uvuvi, uharibifu wa mazalia ya samaki na kuongezeka kwa ushindani katika soko la Ulaya hasa kutoka katika nchi za China na Vietnam wanaotumia utaalamu wa kisasa katika kufuga na kuzalisha samaki. Hata hivyo, mchango wa shughuli za uvuvi katika Pato la

Taifa uliongezeka kutoka asilimia 1.2 mwaka 2008, na kufikia asilimia 1.4 mwaka 2009.

Viwanda na Ujenzi

28. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji wa uzalishaji bidhaa viwandani kilikuwa asilimia 8.0 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 9.9 mwaka 2008. Ukuaji huu ulitokana na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa kama vile konyagi, mabati, chibuku, na unga wa ngano. Mchango wa shughuli za uzalishaji bidhaa viwandani katika Pato la Taifa ulikuwa asilimia 8.6 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 7.6 mwaka 2008.

29. ***Mheshimiwa Spika***, shughuli za kiuchumi za ujenzi zilikuwa kwa asilimia 7.5, ikilinganishwa na asilimia 10.5 mwaka 2008. Ukuaji huo ulichangiwa hasa na kuongezeka kwa shughuli za ujenzi wa barabara na madaraja, majengo ya kuishi na yasiyo ya kuishi, na uendelezaji wa ardhi. Mchango wa shughuli za ujenzi katika Pato la Taifa ulikuwa asilimia 7.9 mwaka 2009 ikilinganishwa na asilimia 7.7 mwaka 2008.

30. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji wa shughuli za kiuchumi katika umeme na gesi kiliongezeka hadi kufikia asilimia 8.4 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 5.4 mwaka 2008. Ongezeko hilo lilitokana na kuongezeka kwa uzalishaji wa umeme wa gesi na makaa ya

mawe. Katika mwaka 2009 shughuli za kiuchumi katika umeme na gesi zilichangia asilimia 1.7 katika Pato la Taifa, kama ilivyokuwa mwaka 2008.

31. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji katika shughuli za kiuchumi za madini na uchimbaji mawe kilikuwa asilimia 2.5 mwaka 2008, ikilinganishwa na asilimia 1.2 mwaka 2009. Kushuka kwa kiwango cha ukuaji kulitokana na kushuka kwa bei za Tanzanite na almasi katika soko la dunia na kupungua kwa uzalishaji wa dhahabu katika migodi ya Tulawaka na Rolute kufuatia kushuka kwa daraja la mashapo (ore grade) ya dhahabu. Mchango wa shughuli za kiuchumi za madini na uchimbaji mawe katika Pato la Taifa ulipungua kutoka asilimia 3.4 mwaka 2008, hadi asilimia 3.3 mwaka 2009.

Huduma

32. ***Mheshimiwa Spika***, shughuli za utoaji huduma zinajumuisha biashara na matengenezo, uchukuzi, mawasiliano; hoteli na migahawa; utawala; elimu; afya; huduma za fedha na bima; na upangishaji wa majengo. Kiwango cha ukuaji wa shughuli za kiuchumi katika utoaji huduma kilikua kwa asilimia 7.2 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 8.5 mwaka 2008. Mchango wa shughuli za utoaji huduma katika Pato la Taifa ulikuwa asilimia 43.6 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 43.8 mwaka 2008.

33. **Mheshimiwa Spika**, shughuli za kiuchumi za mawasiliano katika mwaka 2009 zilikuwa kwa kiwango cha juu zaidi, ikilinganishwa na shughuli nyingine za kiuchumi. Kiwango cha ukuaji cha shughuli hizi kilikuwa asilimia 21.9 mwaka 2009 ikilinganishwa na asilimia 20.5 mwaka 2008. Ukuaji huu ulitokana na kuongezeka kwa uwekezaji katika sekta ya mawasiliano, kuongezeka kwa wateja wa simu za mkononi na mauzo ya vocha za simu. Mchango wa shughuli za mawasiliano katika Pato la Taifa ulikuwa asilimia 2.1 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 2.5 mwaka 2008.

34. **Mheshimiwa Spika**, shughuli za kiuchumi katika huduma za uchukuzi zilikuwa kwa kiwango cha asilimia 6.0 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 6.9 mwaka 2008. Hii ilitokana na kushuka kwa ufanisi kufuatia uchakavu na ukosefu wa vitendea kazi (ikiwemo mabehewa na ndege) vya usafirishaji wa mizigo na abiria kwa njia ya anga na reli, hususan kwa makampuni ya Reli na Shirika la Ndege la Tanzania. Hata hivyo, mchango wa huduma za uchukuzi katika Pato la Taifa umeongezeka na kuwa asilimia 5.2 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 4.2 mwaka 2008.

35. **Mheshimiwa Spika**, shughuli ndogo za mahoteli na migahawa (ikijumuisha utalii) zilikuwa kwa asilimia 4.4 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 4.5 mwaka 2008. Ukuaji huo ulitokana na kupungua kwa idadi na

kiwango cha matumizi ya watalii, kufuatia hali ya kuyumba kwa uchumi wa dunia na msukosuko wa soko la fedha na mitaji. Mchango wa shughuli ndogo za huduma za mahoteli na migahawa katika Pato la Taifa ulishuka kutoka asilimia 2.6 mwaka 2008 hadi asilimia 2.3 mwaka 2009.

Kasi ya Upandaji Bei

36. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2009, kasi ya upandaji bei za bidhaa na huduma iliendelea kuwa tarakimu mbili, ambapo wastani wa mfumuko wa bei ulikuwa asilimia 12.1, ikilinganishwa na wastani wa asilimia 10.3 mwaka 2008. Hii ilitokana na uhaba wa chakula uliotokea nchini na katika nchi za jirani uliosababisha kupanda kwa bei za mazao ya chakula. Aidha, bei ya bidhaa za mafuta katika soko la ndani ilipanda na hivyo kuongeza gharama za usafirishaji. Hata hivyo, kuanzia Oktoba 2009, mwelekeo wa mfumuko wa bei ya chakula ambao ndio huchangia kwa kiasi kikubwa wastani wa jumla wa kasi ya upandaji bei ulianza kushuka kutoka asilimia 18.1, hadi asilimia 9.8 Aprili 2010, sawa na kushuka kwa karibu nusu, kutokana na kuwepo kwa mvua katika maeneo mengi ya Ukanda wa Afrika Mashariki na hivyo kuongezeka kwa uzalishaji wa chakula. Hali hii pia iliwezesha kushuka kwa wastani wa jumla wa kasi ya upandaji bei, kutoka tarakimu mbili za asilimia 12.7 mwezi Oktoba 2009, hadi asilimia 9.4 mwezi Aprili 2010.

Ukuzaji rasilimali

37. **Mheshimiwa Spika**, ukuzaji rasilimali kwa bei za miaka husika uliongezeka kwa asilimia 10.7 hadi shilingi bilioni 8,173.2 mwaka 2009. Uwiano wa ukuzaji rasilimali kwa Pato la Taifa kwa bei za miaka husika ulikuwa asilimia 29.0, ikilinganishwa na asilimia 29.7 mwaka 2008.

38. **Mheshimiwa Spika**, ukuzaji rasilimali katika sekta ya umma (ikijumuisha Serikali kuu, taasisi na mashirika) uliongezeka kutoka shilingi bilioni 1,929.4 mwaka 2008 hadi shilingi bilioni 2,241.5 mwaka 2009 kwa bei za miaka husika, sawa na ongezeko la asilimia 16.2. Mchango wa sekta ya umma katika ukuzaji rasilimali ulikuwa asilimia 27.4 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 26.1 mwaka 2008. Ukuzaji rasilimali katika sekta binafsi uliongezeka kutoka shilingi bilioni 5,344.9 mwaka 2008, hadi shilingi bilioni 5,779.5 mwaka 2009, kwa bei za miaka husika, sawa na ongezeko la asilimia 8.1. Mchango wa sekta binafsi katika ukuzaji rasilimali ulikuwa asilimia 70.7 mwaka 2009, ikilinganishwa na asilimia 72.4 mwaka 2008.

Ujazi wa Fedha na Karadha

39. **Mheshimiwa Spika**, ujazi wa fedha kwa tafsiri pana (M2)⁵ ulikua kwa asilimia 23.4 katika mwaka ulioishia Januari 2010,

---

⁵ M0 ni fedha zilizo kwenye mzunguko nje ya mabanki; M1=M0 + amana za hundi; M2 = M1 + amana za muda maalum + amana za akiba;
M3 = M2 + amana za fedha za kigeni (foreign deposits)

ikilinganishwa na ukuaji wa asilimia 22.0 Januari 2009. Vile vile, ujazi wa fedha kwa tafsiri pana zaidi (M3) ulikua kwa asilimia 20.8 ikilinganishwa na asilimia 17.7 katika kipindi kama hicho. Kwa upande wa thamani ya shilingi ya Tanzania kwa Dola ya Kimarekani iliendelea kushuka kutoka sh 1,196.3 kwa Dola mwaka 2008, hadi shilingi 1,320.3 mwaka 2009. Hii ni sawa na kupungua kwa thamani kwa asilimia 10.3. Kushuka kwa thamani ya shilingi ya Tanzania kumetokana na watu kuhodhi fedha zao kutokana na kujilinda na msukosuko wa uchumi.

40. ***Mheshimiwa Spika***, kiwango cha ukuaji wa mikopo ya benki za biashara kwa sekta binafsi kiliendelea kushuka na kufikia asilimia 9.7 Januari 2010, kutoka asilimia 41.0 Januari 2009. Hii ilisababishwa na mabenki kuchukua tahadhari katika utoaji wa mikopo, kwa kuhofia athari za msukosuko wa masoko ya fedha na mitaji duniani.

Viwango vya Riba

41. ***Mheshimiwa Spika***, wastani wa viwango vya riba za mikopo ulipungua hadi asilimia 14.38 Desemba 2009, kutoka asilimia 16.05 Desemba 2008. Wastani wa riba za amana za akiba uliongezeka kutoka asilimia 2.74 Desemba 2008, hadi asilimia 2.83 Desemba 2009. Aidha, riba za amana za muda maalum (mwaka mmoja) ziliongezeka kutoka asilimia 8.48 Desemba 2008 hadi asilimia 8.99 Desemba 2009, na riba za kukopa

za vipindi maalum (mwaka mmoja) ziliongezeka kutoka asilimia 13.56 Desemba 2008, hadi asilimia 13.96 Desemba 2009.

42. ***Mheshimiwa Spika***, kufuatia utekelezaji madhubuti wa awamu ya pili ya program ya maboresho ya sekta ya fedha na azma ya serikali kuhakikisha upatikanaji wa mikopo ya muda mrefu kwa ajili ya miradi ya maendeleo, viwango vya riba za mikopo ya muda mrefu (zaidi ya miaka mitano) vimeendelea kushuka kufikia wastani wa asilimia 13.67 mwezi Desemba 2009, kutoka wastani wa asilimia 16.43 mwezi Desemba 2008. Vile vile, viwango vya riba za mikopo ya muda wa kati (hadi miezi 24) vilishuka kufikia wastani wa asilimia 15.01 mwezi Desemba 2009, kutoka wastani wa asilimia 16.57 mwezi Desemba 2008. Na kwa upande wa riba za amana za muda wa kati (miezi 24) ziliongezeka kufikia wastani wa asilimia 7.56, kutoka wastani wa asilimia 5.75, katika kipindi hicho hicho na hivyo kuendelea kuhamasisha wananchi kuweka fedha zao benki.

Sekta ya Nje

43. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2009, thamani ya mauzo ya bidhaa na huduma nje iliongezeka kutoka Dola za Kimarekani milioni 4,687.7 mwaka 2008, hadi Dola za Kimarekani milioni 4,693.6. Hii ilichangiwa na kuongezeka kwa thamani ya mauzo ya bidhaa asilia, hususan, korosho, kahawa, tumbaku na karafuu. Thamani ya bidhaa na

huduma zilizoagizwa toka nje zilipungua kwa asilimia 7.1 kutoka Dola milioni 8,089.2 mwaka 2008, hadi Dola milioni 7,513.9 mwaka 2009. Hii ilisababishwa na kupungua kwa thamani ya uagizaji wa bidhaa za kati, hususan mbolea na mafuta na kusababisha kupungua kwa nakisi ya urari wa bidhaa, huduma na uhamisho mali kutoka Dola milioni 2,883.6 mwaka 2008, hadi Dola milioni 2,208.1 mwaka 2009.

Akiba ya Fedha za Kigeni

44. ***Mheshimiwa Spika***, akiba ya fedha za kigeni imeendelea kuongezeka hadi kufikia Dola za Kimarekani milioni 3,551.3 Desemba 2009, kutoka Dola milioni 2,872.6 katika kipindi kama hicho mwaka 2008, sawa na ongezeko la asilimia 23.6. Kiasi hiki cha akiba ya fedha za kigeni kinatosha kuagiza bidhaa na huduma nje kwa muda wa miezi 5.7.

Bajeti ya Serikali

Mapato

45. ***Mheshimiwa Spika***, mapato ya ndani yaliongezeka kwa asilimia 18.1 kufikia shilingi bilioni 4,293.1 mwaka 2008/09, kutoka shilingi bilioni 3,634.6 mwaka 2007/08. Hata hivyo, kiasi hicho kilichokusanywa ni pungufu ya makadirio kwa asilimia 10 kwa mwaka 2008/09. Katika kipindi

cha Julai 2009-Machi 2010, mapato ya ndani yalifikia shilingi bilioni 3,490.3, ikiwa ni asilimia 8.7 chini ya makisio ya shilingi bilioni 3,924.9 kwa kipindi hicho. Upungufu huu ulitokana hasa na athari za msukosuko wa kiuchumi duniani.

Misaada na Mikopo ya Nje

46. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009/10, Serikali ilikadiria kupata shilingi bilioni 1,193.9 kutokana na misaada na mikopo ya kibajeti. Katika kipindi cha Julai 2009 hadi Machi 2010, misaada na mikopo ilifikia shilingi bilioni 989.5, sawa na asilimia 98 ya makadirio. Misaada na mikopo kwa ajili ya miradi ya maendeleo kutoka kwa washirika wetu wa maendeleo ilifikia shilingi bilioni 1,328.8 Machi 2010, sawa na asilimia 93 ya makadirio katika kipindi hicho. Kati ya hizo, misaada ni shilingi bilioni 678.3 na mikopo shilingi bilioni 650.5.

Matumizi

47. ***Mheshimiwa Spika***, matumizi ya Serikali yalifikia shilingi bilioni 6,811.8 mwaka 2008/9, sawa na asilimia 95.0 ya makadirio ya shilingi bilioni 7,192.1. Matumizi ya maendeleo yalikuwa asilimia 14 chini ya lengo. Katika kipindi cha Julai 2009 – Machi, 2010, matumizi ya Serikali yalifikia shilingi bilioni 6,143.9, ikiwa ni asilimia 91 ya makisio ya matumizi ya

shilingi bilioni 6,718.7. Kupungua kwa matumizi hayo kulitokana na upungufu wa mapato katika kipindi hicho. Hotuba yangu ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Serikali kwa mwaka 2010/11 nitakayowasilisha baadaye leo, inabainisha kwa kina mwenendo wa mapato na matumizi ya Serikali mwaka 2009/10 pamoja na makadirio kwa mwaka 2010/11.

Deni la Taifa

48. ***Mheshimiwa Spika***, hadi Desemba 2009, Deni la Taifa lilifikia Dola za Kimarekani milioni 10,690.3. Kati ya deni hilo, Dola milioni 7,768.1, sawa na asilimia 72.7 ya deni lote ilikuwa deni la nje. Kati ya deni lote la nje, Dola milioni 1,514.6 lilikuwa ni la sekta binafsi, sawa na asilimia 19.5 ya deni lote la nje na Dola million 6,253.5 ilikuwa ni deni la Serikali. Kati ya kiasi hicho cha deni la nje la serikali, Dola milioni 5,155.8 (asilimia 82.4) zilikuwa ni bakaa ya deni na kiasi kilichobaki ni malimbikizo ya riba.

49. ***Mheshimiwa Spika***, hadi Desemba 2009, deni la ndani lilikuwa shilingi bilioni 3,837.7. Malipo ya deni la ndani kwa mwaka 2009, yalikuwa shilingi bilioni 773.3.

Maboresho ya Sekta ya Fedha

50. ***Mheshimiwa Spika***, Serikali inaendelea kutekeleza Programu ya awamu ya pili ya mageuzi ya sekta ya fedha, utekelezaji ambao ulianza

rasmi mwaka 2006/07. Utafiti uliofanywa hivi karibuni unaonesha kuwa kuna maendeleo na uhimilivu katika sekta ya fedha. Matokeo ya awali ya utafiti huo pia yanaonesha kuwa mitaji ya benki haijaathirika japo kulikuwepo na ongezeko dogo la mikopo chechefu iliyotokana na athari za kuyumba kwa uchumi wa dunia. Benki za nje zenye matawi hapa nchini zinafuata sheria na taratibu za hapa nchini ndio maana katika awamu ya kwanza hazikuathirika kutokana na kuyumba kwa masoko ya fedha na mitaji duniani.

51. ***Mheshimiwa Spika***, baadhi ya kazi zilizofanyika mwaka 2009 kupitia mradi wa maboresho ya sekta ya fedha ni pamoja na Serikali kuibadili Benki ya Rasilimali Tanzania kuwa Benki mahususi kwa ajili ya kutoa mikopo ya muda mrefu. Katika mwaka 2008/09, Serikali ilitenga kiasi cha shilingi 27 bilioni kwa ajili ya kuongeza mtaji wa Benki. Vile vile, Serikali iliendelea kuandaa usimamizi na namna bora ya kugeuza mifuko ya dhamana ili iwe inajitegemea na kuwa endelevu. Serikali inaendelea na majadiliano kuangalia namna ya kuboresha mifuko ya dhamana. Serikali pia inaendelea na mchakato wa kuanzisha **“Credit Reference Data Bank”** na kuanzisha ofisi itakayoshughulika na masuala ya taarifa za mikopo (Credit Reference Bureau) kwa lengo la kuwatambua wakopaji wenye sifa stahili na wanaokopesheka na mienendo yao katika kukopa na kurejesha.

52. **Mheshimiwa Spika**, katika kuboresha upatikanaji wa fedha za kujenga makazi au kununua nyumba bora na za bei nafuu, na kwa kuzingatia umuhimu wa makazi bora, Serikali ilizindua mradi wa mikopo ya nyumba mwaka 2009 ambao umefadhiliwa na Benki ya Dunia kwa mkopo wenye thamani ya Dola za Kimarekani milioni 40. Lengo la Mradi huu ni kupanua wigo wa upatikanaji wa mikopo kwa ajili ya kununua, kujenga au kukarabati nyumba. Kampuni mahususi kwa ajili ya kutafuta fedha na kutoa mikopo ya muda mrefu ya nyumba (Tanzania Mortgage Refinance Company _ TMRC) imeshaanzishwa. Mchakato wa kuandaa taratibu za uongozi, usimamizi na mpango kazi wa kampuni hiyo zinaendelea.

53. **Mheshimiwa Spika**, katika sheria ya mwaka 2008 iliyounda Mamlaka ya Usimamizi wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii (Social Security Regulatory Authority Act 2008) inaipa Benki Kuu ya Tanzania mamlaka ya kusimamia masuala yote ya fedha yanayohusu mifuko ya pensheni. Utekelezaji wa zoezi hili unategemea uanzishwaji wa mamlaka itakayosimamia mifuko ya pensheni pamoja na mwongozo wa uwekezaji, ambayo mchakato wake unaendelea chini ya Wizara ya Kazi, Ajira na Maendeleo ya Vijana. Serikali pia inajiandaa kutumia mfumo wa malipo wa TISS (Tanzania Inter-bank Settlement System) unaolenga kuboresha na kuongeza ufanisi katika ulipaji malipo ili kupunguza malimbikizo ya malipo (expenditure float).

HALI YA UCHUMI DUNIANI NA USHIRIKIANO WA KIMATAIFA

Ukuaji wa Uchumi Duniani

54. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, Pato la Dunia lilikua kwa asilimia hasi 0.6, ikilinganishwa na asilimia chanya 3.0 mwaka 2008. Kushuka kwa ukuaji kulitokana na kupungua kwa biashara na uzalishaji duniani, ikiwa ni matokeo ya athari za msukosuko wa kiuchumi duniani.

55. ***Mheshimiwa Spika***, Pato la Nchi Zilizoendelea lilikua kwa asilimia hasi 3.2 mwaka 2009, ikilinganishwa na ukuaji wa asilimia 0.5 mwaka 2008. Ukuaji wa Pato la Nchi Zinazoinukia Kiuchumi na Zinazoendelea ulishuka hadi asilimia 2.4 mwaka 2009, ikilinganishwa na ukuaji wa asilimia 6.1 mwaka 2008. Kushuka kwa kiwango hiki kulisababishwa hasa na kupungua kwa uwekezaji na uuzaji bidhaa nje, kushuka kwa bei za bidhaa na kupungua kwa mitaji ya moja kwa moja kutoka nje.

Hali ya Uchumi wa Bara la Afrika

56. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, kiwango cha ukuaji wa Pato la Bara la Afrika kilishuka hadi asilimia 1.9, kutoka asilimia 5.2 mwaka 2008. Pato la Nchi za Kusini mwa Jangwa la Sahara lilishuka kutoka

asilimia 5.5 mwaka 2008, hadi asilimia 2.1 mwaka 2009. Kushuka huku kulitokana na kupungua kwa uuzaji wa bidhaa nje na uwekezaji wa moja kwa moja. Aidha, msukosuko wa uchumi duniani ni moja ya sababu zilizochangia kushuka kwa viwango vya ukuaji wa uchumi katika nchi nyingi za Bara la Afrika.

Ushirikiano wa Kiuchumi wa Kikanda na Kimataifa

Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC)

57. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, Jumuiya ya Afrika Mashariki iliendelea na utekelezaji wa Umoja wa Forodha. Nchi yetu iliridhia kuanzishwa kwa Soko la Pamoja la Jumuiya ya Afrika Mashariki. Itifaki hii inatarajiwa kuanza kutekelezwa mwezi Julai 2010, ikiwa ni hatua ya Pili ya Mtangamano wa Jumuiya ya Afrika Mashariki. Changamoto iliyopo ni uelewa mdogo wa wananchi juu ya mtangamano wa EAC ambao utawafanya kushindwa kutumia vizuri fursa zinazotokana na mchakato wa mtangamano wa EAC. Hatua itabidi zichukuliwe haraka kuondoa dosari hii ili wananchi wa Tanzania waweze kushiriki kikamilifu na kufaidika katika soko la pamoja la Africa Mashariki.

Jumuiya ya Maendeleo ya Nchi za Kusini mwa Afrika (SADC)

58. ***Mheshimiwa Spika***, hadi mwishoni mwa 2009, asilimia 85 ya biashara ya bidhaa baina ya nchi za SADC imekuwa ikifanyika bila kutozwa ushuru. Aidha, nchi wanachama zinaendelea na mchakato wa kuondoa ushuru wa asilimia 15 katika bidhaa zilizobaki, ili ifikapo mwaka 2012, biashara zote za bidhaa zifanyike bila kutozwa ushuru. Nchi wanachama ambazo hazijajiunga na Soko Huru la SADC ni Jamhuri ya Kidemokrasi ya Kongo, Angola, Malawi na Seychelles. Katika eneo hili pia, wananchi inabidi waelimishwe ili kuongeza uelewa wao na kuweza kushiriki ipasavyo.

MASUALA MTAMBUKA

Idadi ya Watu

59. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, idadi ya watu Tanzania ilikadiriwa kuwa milioni 41.9, kulingana na kiwango cha ukuaji wa idadi ya watu cha asilimia 2.9 cha Sensa ya Watu na Makazi ya mwaka 2002. Kati ya hao, wanawake walikuwa milioni 21.3, sawa na asilimia 50.8 na wanaume milioni 20.6, sawa na asilimia 49.2. Idadi ya watu Tanzania Bara ilikuwa milioni 40.7 ambapo Tanzania Zanzibar ilikuwa na watu milioni 1.2. Mgawanyo wa watu unaonesha kuwa watu milioni 31.1, sawa na asilimia

74.3 ya watu wote wanaishi vijijini wakati watu milioni 10.8 wanaishi mijini.

Nguvukazi na Ajira

60. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, nguvukazi nchini ilikadiriwa kuwa watu milioni 21.9, sawa na asilimia 52.2 ya watu wote. Msukosuko wa Uchumi wa Dunia umeathiri nyanja nyingi za kiuchumi ikiwa ni pamoja na shughuli za utalii, kilimo na soko la ajira, na hivyo kuongeza upungufu wa ajira hapa nchini. Inakadiriwa kuwa asilimia 30 ya watembeza watalii (tour guides) wamepoteza ajira zao hadi kufikia mwishoni mwa mwaka 2009. Aidha, ajira katika sekta ya kilimo hususan kilimo cha maua kilishuka kwa asilimia 15 katika mwaka 2009.

Utawala Bora

61. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, katika kutekeleza mpango wa kutenganisha shughuli za polisi za upelelezi na kuendesha mashtaka, Serikali iliongeza ofisi tatu za kanda katika mikoa ya Shinyanga, Lindi na Mara. Aidha, mawakili wa Serikali 250 walijajiwa ili kuongeza ufanisi katika kuendesha mashtaka katika ngazi za wilaya. Vile vile, katika kufanikisha azma ya Serikali ya kuongeza mapambano dhidi ya rushwa, kesi kubwa 15 za rushwa zilifunguliwa Mahakamani.

Mazingira

62. ***Mheshimiwa Spika***, katika harakati za kupambana na uharibifu wa mazingira, Serikali iliendelea kutekeleza sera, mikakati, sheria na kanuni za usimamizi wa mazingira, ili kunusuru uchumi na maendeleo endelevu ya nchi kwa ujumla. Mwaka 2009, kanuni tatu za mazingira ambazo ni Matumizi Salama ya Bioteknolojia ya Kisasa, Usimamizi wa Taka Ngumu na ile ya Usimamizi wa Taka Sumu ziliandaliwa.

Vita Dhidi ya UKIMWI

63. ***Mheshimiwa Spika***, Janga la UKIMWI limeendelea kuwa na athari katika jamii. Katika mwaka 2009, Serikali iliendelea kuboresha huduma za tiba kwa wanaoishi na Virusi Vya UKIMWI (VVU) kwa kuhakikisha kuwa dawa za kupunguza makali ya VVU zinapatikana katika vituo vya kutoa huduma. Idadi ya watu wanaoishi na virusi vya UKIMWI na ambao wanapata dawa za kupunguza makali ya UKIMWI, iliongezeka hadi watu 284,227 mwaka 2009, kutoka 208,579 mwaka 2008. Kati yao, watoto walio na umri chini ya miaka 15 walikuwa 20,959.

Jinsia

64. **Mheshimiwa Spika**, Mwaka 2009, Serikali imeendeleza jitihada za makusudi katika kuhakikisha uwakilishi zaidi wa wanawake katika ngazi za kufanya maamuzi, yaani uongozi. Ili kufanikisha azma hii, Serikali ilidhamini maafisa wanawake 221 kusoma shahada za uzamili katika vyuo vya ndani na nje ya nchi. Aidha, hatua kubwa imefikiwa katika uwakilishi wa wanawake katika ngazi za wizara na idara mbalimbali; idadi hii iliongezeka kutoka wanawake 149 mwaka 2007/08 na kufikia jumla ya wanawake 218 katika mwaka wa 2008/09.

UTEKELEZAJI WA MIPANGO YA MUDA WA KATI NA MREFU

Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025

65. **Mheshimiwa Spika**, Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 ina malengo ya kuwaletea wananchi maisha bora na mazuri, kuwa na uongozi bora na utawala wa kisheria, na kujenga uchumi imara wenye uwezo wa kukabiliana na ushindani. Tathmini ya utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 iliyofanyika mwaka 2009, ilibainisha upungufu uliojitokeza katika utekelezaji na kutoa mapendekezo ya hatua zinazopaswa kuchukuliwa ili kufikia malengo ya Dira. Tathmini hiyo ya mshauri elekezi ilibainisha kwamba dhana ya Dira bado ni sahihi na inatekelezeka kama kutaongezwa msukumo katika utekelezaji. Tathmini hiyo pia ilitoa

changamoto kadhaa, ikiwa ni pamoja na haja ya kuainisha hatua ya utekelezaji kisekta iliyofikiwa hadi sasa ikilinganishwa na malengo ya awali ya Dira na kuitangaza ili ieleweke kwa wadau. Aidha, tathmini ilibainisha haja ya kuwa na mfumo linganishi wa utayarishaji na utekelezaji wa mipango ya muda wa kati na mrefu. Ofisi ya Rais - Tume ya Mipango inazifanyia kazi changamoto hizo, kwa lengo la kuzipatia ufumbuzi.

Mkakati wa Kukuza Uchumi na Kupunguza Umaskini Tanzania (MKUKUTA)

66. ***Mheshimiwa Spika***, utekelezaji wa Mkakati wa Kukuza Uchumi na Kupunguza Umaskini (MKUKUTA) ulianza mwaka 2005/06 na utakamilika ifikapo mwisho wa Juni 2010. Tathmini ya utekelezaji wa MKUKUTA imeainisha mwenendo wa viashiria mbalimbali vya MKUKUTA kwa kuchambua mafanikio na changamoto. Taarifa ya utekelezaji wa MKUKUTA imeelezwa kwa undani katika taarifa ya Umaskini na Maendeleo ya Watu ya mwaka 2009 (PHDR⁶ 2009), Taarifa ya mwaka ya utekelezaji wa MKUKUTA ya mwaka 2009 na tarifa za tafiti za kisekta.

67. ***Mheshimiwa Spika***, takwimu za utafiti wa matumizi ya kaya wa mwaka 2007 zinaonesha kuwa mafanikio yaliyopatikana katika ukuaji uchumi tangu mwaka 2001 hayajajibainisha vya kutosha katika kupunguza

---

⁶ PHDR ni kifupisho cha Poverty and Human Development Report

umaskini wa kipato. Hali hii inatokana kwa kiasi kikubwa na ukuaji mdogo wa sekta ya kilimo yenye kuajiri watu wengi zaidi hasa maskini. Hivyo, changamoto ni kuboresha uzalishaji na tija katika sekta ya kilimo na kuwawezesha wananchi ili kuongeza kipato chao na kujiletea maendeleo yao wenyewe.

68. **Mheshimiwa Spika**, mchakato wa maandalizi ya MKUKUTA Awamu ya Pili yalioyoanza Mwezi Januari Mwaka 2009, umekamilika. Mchakato huu umehusisha wadau mbalimbali ikiwemo Serikali, Waheshimiwa Wabunge, mashirika yasiyo ya kiserikali, wanataaluma, watafiti, mashirika ya dini, wahisani, vyama vya wafanyakazi na sekta binafsi. Mara baada ya kupitishwa na Serikali, MKUKUTA II utanza kutekelezwa mwaka wa fedha wa 2010/11.

69. **Mheshimiwa Spika**, MKUKUTA II unalenga katika misingi mikuu minne, ambayo ni: (i) kuendeleza na kuhakikisha matumizi bora ya njia kuu za uzalishaji ikiwemo raslimali watu, ardhi, na mtaji; (ii) kujenga na kuimarisha mifumo ya kiuchumi, hii ikiwa inalenga katika kujenga taasisi muhimu za kujenga na kusimamia uchumi na ustawi wa jamii; (iii) kujenga na kuimarisha miundombinu ya uchumi ikijumuisha nishati hasa umeme, maji, barabara, reli, bandari na viwanja vya ndege; na (iv) kuimarisha usimamizi wa uchumi, hasa katika kujenga uwezo wa Serikali

katika kuwezesha sekta binafsi na sekta nyingine ili zishiriki kikamilifu katika shughuli za uzalishaji na ustawi wa jamii.

70. ***Mheshimiwa Spika***, tofauti na ilivyokuwa katika MKUKUTA I, MKUKUTA II utazingatia masuala ya msingi katika uratibu ulioboreka kuharakisha kufikia matokeo; kubuni mikakati ya muda mrefu; kuweka vipaumbele vichache vitakavyotekelezeka, kunufaisha wengi na kutuwezesha kufikia matokeo tarajiwa; na kuimarisha mikakati ya utekelezaji wa programu za maboresho na programu/miradi mbalimbali ya kissekta na za serikali za mitaa.

UENDELEZAJI WA SEKTA BINAFSI

Uboreshaji wa Mazingira ya Biashara

71. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2009, Serikali iliendelea kuchukua hatua za makusudi katika kuimarisha na kuendeleza sekta binafsi, ikiwa ni pamoja na kuandaa Sera na kukamilisha maandalizi ya sheria ya Ubia Kati ya Sekta ya Umma na Binafsi (PPP)⁷. Kwa upande mwingine, Serikali imeendelea kuboresha mazingira ya kufanya biashara kupitia programu mbalimbali kama vile MKUMBITA na Mkakati wa Kuendeleza Sekta Binafsi (PSDS)⁸. Hata hivyo, Ripoti ya Benki ya Dunia ya

---

⁷ PPP ni kifupisho cha Public – Private Partnership

⁸ PSDS ni kifupisho cha Private Sector Development Strategy

mwaka 2009 inaonesha kuwa gharama za ufanyaji biashara nchini bado ni kubwa, kwani nafasi ya Tanzania katika vigezo vya kupima urahisi wa kufanya biashara imeshuka kutoka nafasi ya 126 kati ya nchi 183 mwaka 2008 na kuwa ya 131 mwaka 2009. Hivyo, hatua zaidi zinachukuliwa kupunguza vikwazo vya kufanya biashara nchini na kuongeza ufanisi.

Uwezeshaji wa Wananchi Kiuchumi

72. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2009, Awamu ya Pili ya Mfuko wa Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi na Kuongeza Ajira ilitoa mikopo yenye thamani ya sh. bilioni 2.3. Fedha hizo zilitolewa katika wilaya 21 ambazo hazikupata katika awamu ya kwanza na wilaya 46 zilizopata chini ya kiwango.

73. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, Mfuko wa Uwezeshaji wa Mwananchi ulitoa mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 3.428 kwa SACCOS kupitia Benki ya CRDB katika mikoa ya Mtwara, Lindi, Manyara, Singida na Rukwa. Taarifa za ufuatiliaji zinaonesha kwamba mikopo iliyotolewa imesaidia kupanua shughuli za kilimo, na pia imeongeza kipato cha wajasiriamali wadogo.

74. ***Mheshimiwa Spika***, mfuko wa uwezesaji wa wajasiriamali wadogowadogo (SELF)⁹ uliidhinisha mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 1.8 iliyonufaisha wajasiriamali 2,071. Hali ya urejeshaji wa mikopo ni wastani wa asilimia 93.4. Aidha, mafunzo yalitolewa kwa watendaji wa asasi ndogo 123 za fedha.

Uwekezaji Mitaji ya Kigeni ya Moja kwa Moja

75. ***Mheshimiwa Spika***, mwaka 2009, thamani ya mitaji ya kigeni ya moja kwa moja ilikuwa dola za Kimarekani 650 milioni ikilinganishwa na dola 744 milioni mwaka 2008, sawa na upungufu wa asilimia 14.5. Hii ilitokana na athari zilizotokana na msukosuko wa masoko ya fedha na mitaji.

MAENEO YA VIPAUMBELE KATIKA MUDA WA KATI

76. ***Mheshimiwa Spika***, kuanzia mwaka 2010/11, Serikali imebainisha maeneo ya kipaumbele ya kitaifa kwa kuwekeza katika shughuli za kiuchumi na kijamii zinazoweza kuchochea ukuaji endelevu wa uchumi kwa upana zaidi. Maeneo hayo ni kilimo, maendeleo ya mifugo na uvuvi; miundombinu; maendeleo ya ardhi na makazi; nishati; viwanda na vitambulisho vya kitaifa. Sekta za kijamii (elimu, afya na maji) zitaendelea kupewa umuhimu katika mgao wa fedha.

⁹ SELF ni kifupisho cha Small Entrepreneurs Loan Facility

77. ***Mheshimiwa Spika***, maeneo ya kipaumbele yaliyotajwa hapo juu, yataendelea kutekelezwa kwa kuzingatia Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025, Malengo ya Milenia; MKUKUTA II na Utekelezaji wa Mwongozo wa Mpango na Bajeti. Maeneo yaliyobainishwa na sekta husika kama vipaumbele ni kama ifuatavyo:

(a) *Kilimo, Maendeleo ya Mifugo na Uvuvi*

78. ***Mheshimiwa Spika***, katika kipindi cha muda wa kati, Serikali itaendelea na utekelezaji wa programu mbalimbali za uendelezaji kilimo, mifugo, na uvuvi kama ilivyoainishwa katika mipango na mikakati mbalimbali ya sekta hizo. Pamoja na hilo, kipaumbele kimewekwa katika maeneo yafuatayo:

- (i) Kuendeleza na kusaidia sekta ndogo ya mazao;
- (ii) Kuendeleza na kusaidia sekta ndogo ya mifugo;
- (iii) Kuendeleza miundombinu ya maji na ya umwagiliaji; na
- (iv) Kuendeleza uvuvi.

(b) Miundombinu

79. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imekuwa ikichukua hatua mbalimbali katika kuboresha miundombinu nchini ili kuongeza ukuaji wa uchumi na kuvutia wawekezaji. Katika kipindi cha muda wa kati, kipaumbele katika uendelezaji wa miundombinu kitakuwa katika maeneo yafuatayo:

- (i) Kuelekeza rasilimali zaidi katika kujenga na kukarabati miundombinu ya usafirishaji, hususan ujenzi na ukarabati wa barabara na reli; na kupunguza msongamano wa magari Dar Es Salaam;
- (ii) Kujenga sehemu za kuhifadhi makasha nchi kavu (Inland Container Depots), kwa ajili ya kupunguza msongamano wa makasha katika bandari zetu hasa Dar es Salaam;
- (iii) Kujenga bandari mpya; kukarabati zilizopo na kuzipandisha daraja baadhi ya bandari hizo ili kuweza kuhudumia mizigo ya ndani na ya nje; na

- (iv) Kukarabati viwanja vya ndege, ili kuifanya Tanzania kuwa kituo na sehemu muhimu ya biashara ya usafirishaji wa anga kikanda na kimataifa.

(c) Uendelezaji wa Ardhi na Makazi

80. **Mheshimiwa Spika**, ardhi ni eneo muhimu kwa ajili ya shughuli za kijamii na kiuchumi. Katika kipindi cha muda wa kati, maeneo yatakayopewa kipaumbele katika uendelezaji wa ardhi ni pamoja na:

- (i) Kuimarisha na kupanua mfumo wa kitaifa wa taarifa za ardhi ili kuboresha usimamizi wa ardhi;
- (ii) Kuanzisha vituo vya kitaifa vitakavyosaidia upimaji wa ardhi na uchoraji ramani;
- (iii) Kuandaa mipango ya matumizi bora ya ardhi katika miji ili kukabiliana na changamoto za ukuaji wa miji nchini;
- (iv) Utekelezaji wa mipango ya kitaifa ya matumizi bora ya ardhi, ikijumuisha Mpango wa Matumizi Bora ya Ardhi katika wilaya na programu nyinginezo; na

(v) Kuanzishwa kwa mikopo ya nyumba kupitia Kampuni ya Mikopo ya Nyumba (Tanzania Mortgage Refinance Company – TMRC).

(d) Vitambulisho vya Kitaifa

(i) Kujenga miundombinu ya kuwezesha upatikanaji wa taarifa muhimu katika utayarishaji wa vitambulisho vya taifa ikiwa ni pamoja na mfumo wa ukusanyaji wa takwimu/taarifa za kuzaliwa, vifo na ndoa; na

(ii) Kuanzisha mfumo wa ushirikiano na vyombo vinavyohusika na utayarishaji na utoaji wa nyaraka mbalimbali kama vile hati za kusafiria, leseni za udereva, visa, na namba ya utambulisho ya mlipa kodi (TIN)

(e) Nishati

81. **Mheshimiwa Spika**, upatikanaji wa nishati ya uhakika ni muhimu sana katika kukuza na kuendeleza uchumi. Nchi yetu imekuwa ikikabiliwa na matatizo sugu ya uhaba wa nishati, na kwa ajili hiyo, Serikali inakusudia kuwekeza kwenye maeneo yafuatayo:

(i) Kuongeza uzalishaji wa umeme;

- (ii) Kuendeleza upatikanaji na utumiaji wa umeme wa gesi asilia;
- (iii) Kuendeleza miradi ya umeme vijijini kwa kutumia Wakala wa Nishati Vijijini; na
- (iv) Kuimarisha, kuboresha na kupanua Gridi ya Taifa.

(f) ***Viwanda***

82. ***Mheshimiwa Spika***, katika muda wa kati, Serikali inakusudia kuwekeza kwenye maeneo yafuatayo:-

- (i) Kuendeleza viwanda vitakavyotumia rasilimali za ndani;
- (ii) Kuendeleza viwanda mama ikiwa ni pamoja na mradi wa chuma Liganga na mradi wa Makaa ya Mawe wa Mchuchuma; na
- (iii) Kuendeleza Kanda maalumu za uzalishaji (Special Economic Zones) na za uzalishaji wa bidhaa kwa ajili ya kuuza nje (Export Processing Zones).

(g) ***Sekta ya Fedha***

- (i) Kuanzishwa kwa Benki ya Kilimo;

- (ii) Kuimarisha Benki ya Rasilimali Tanzania na Benki ya Wanawake;
- (iii) Kuharakisha utekelezaji wa kutoa huduma ya kukodisha zana za kilimo na ujenzi (financial leasing); na
- (iv) Kutoa elimu kwa umma juu ya masuala ya fedha ikiwa ni pamoja na kuhimiza wananchi juu ya uwekaji akiba katika mabenki.

**MISINGI NA MALENGO YA UCHUMI NA MAENDELEO YA JAMII
2010/11 – 2012/13**

83. ***Mheshimiwa Spika***, Misingi ya Uchumi Jumla katika kipindi cha muda wa kati itazingatia yafuatayo:-

- (i) Mwenendo wa uchumi wa dunia na hitajio la kujenga uwezo wa kukabiliana na athari za msukosuko katika uchumi wa dunia;
- (ii) Kuendelea kutengamaza vigezo muhimu vya uchumi jumla na maendeleo ya jamii, hususan mfumuko wa bei;
- (iii) Kutekeleza miradi ya kipaumbele kama ilivyoainishwa katika Mwongozo wa Mpango na Bajeti wa mwaka 2010/11 – 2012/13;

- (iv) Kuweka msukumo katika utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo, MKUKUTA II na kuelekeza rasilimali kwenye maeneo yanayochochea ukuaji wa uchumi kwa haraka zaidi;
- (v) Kuweka msukumo katika utekelezaji wa Kilimo Kwanza, ili kuleta mageuzi endelevu ya kijamii;
- (vi) Kuendelea kuboresha mazingira ya uwekezaji na kufanya biashara na kuinua ukuaji wa sekta binafsi;
- (vii) Kuimarisha sera za fedha zitakazowiana na mfumo wa sera za mapato na matumizi, zitakazowezesha kuwa na kiwango cha chini cha mfumuko wa bei na pia kuwa na tofauti ndogo kati ya riba za amana na mikopo ya benki na kuongezeka kwa mikopo kwa sekta binafsi;
- (viii) Kuongeza mapato ya ndani;
- (ix) Kuendelea kuwepo kwa utulivu wa kisiasa; na
- (x) Kuimarisha mfumo wa uratibu na kufanya tathmini, ili kuhakikisha kuwa kunakuwa na usimamizi mzuri wa rasilimali za umma.

Malengo ya Uchumi Jumla na Maendeleo ya Jamii katika kipindi cha Mwaka 2010/11 – 2012/13

84. ***Mheshimiwa Spika***, kama ilivyotarajiwa, athari za msukosuko wa uchumi duniani zilikuwa za mpito, na hivyo, ukuaji wa Pato la Taifa unakadiriwa kuanza kuongezeka mwaka 2010. Utekelezaji wa sera zilizoainishwa hapo juu unalenga kufikia malengo yafuatayo katika kipindi cha mwaka 2010/11 -2012/13;

- (i) Pato halisi la Taifa litakua kwa asilimia 7.0 mwaka 2010, asilimia 7.1 mwaka 2011, asilimia 7.4 mwaka 2012, na kuendelea kuongezeka hadi asilimia 7.8 ifikapo mwaka 2013;
- (ii) Kasi ya upandaji bei inakisiwa kupungua kufikia asilimia 8.0, ifikapo mwishoni mwa Juni 2010 na kupungua zaidi hadi asilimia 5.0 ifikapo Juni 2011;
- (iii) Kuongezeka kwa mapato ya ndani yatakayofikia uwiano na Pato la Taifa kwa asilimia 17.3 mwaka 2010/11, asilimia 17.4 mwaka 2011/12, na asilimia 17.6 mwaka 2012/13;
- (iv) Kudhibiti ongezeko la ujazi wa fedha kwa tafsiri pana (M2) na pana zaidi (M3) katika wigo wa asilimia 20.0 kwa zote mbili, mwishoni

mwa Juni 2010, utakaowiana na malengo ya ukuaji wa uchumi, na kasi ya upandaji bei;

- (v) Kuwa na akiba ya fedha za kigeni itakayoweza kukidhi mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na huduma toka nje kwa kipindi kisichopungua miezi mitano;
- (vi) Kuboresha mazingira ya uwekezaji na kufanya biashara;
- (vii) Kuweka msukumo zaidi katika kuendeleza kilimo na kuwa na usalama wa chakula;
- (viii) Kupunguza tofauti ya viwango vya riba; na
- (ix) Kuwa na kiwango imara cha ubadilishaji wa fedha kitakachotokana na mwenendo wa soko la fedha.

MAJUMUISHO

85. ***Mheshimiwa Spika***, baada ya kueleza Hali ya Uchumi wa Taifa, changamoto, misingi na malengo ya mpango na bajeti kwa kipindi cha 2010/11 – 2012/13 ni wazi kwamba hatua zilizochukuliwa na Serikali kukabiliana na athari za kuyumba kwa uchumi wa dunia, kwa kiasi

kikubwa, zimeweza kuzaa matunda yaliyotarajiwa. Juhudi zitaendelea kuelekezwa katika kuhakikisha ukuaji wa uchumi unaimarika.

86. **Mheshimiwa Spika**, napenda kusisitiza mambo muhimu ambayo tunahitaji kuyapa msukumo zaidi katika utekelezaji na ufuatiliaji wa karibu kwa mwaka 2010/11 kama ifuatavyo:-

- (i) Kuongeza msukumo katika utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025;
- (ii) Kuendelea kuimarisha uchumi na kukuza Pato la Taifa ikiwa ni pamoja na kujenga uwezo wa kukabiliana na athari za msukosuko wa kiuchumi;
- (iii) Kuongeza uwekezaji katika maeneo ya vipaumbele na yenye mwingiliano kissekta, hususan kilimo, miundombinu, viwanda, ardhi na nishati, kwa kuboresha mazingira ya uwekezaji na ya kufanya biashara na kuhimiza ushiriki wa sekta binafsi katika maeneo hayo;
- (iv) Kuhimiza na kuhamasisha utekelezaji wa Kilimo Kwanza;
- (v) Kusimamia utekelezaji wa Awamu ya Pili ya MKUKUTA;

- (vi) Kuimarisha ushirikiano wa kiuchumi baina ya Tanzania na nchi nyingine;
- (vii) Kuimarisha usimamizi katika matumizi ya fedha za umma;
- (viii) Kuongeza ajira; na
- (ix) Kuendeleza ukanda mpya wa kilimo ambao wawekezaji wadogo, wakubwa, Serikali na wadau wengine wa maendeleo watagawana majukumu, kuhakikisha kunakuwepo na maendeleo, hivyo kuleta tija katika sekta ya kilimo. Ukanda huo ni eneo lililounganishwa na Reli ya Uhuru (TAZARA) na pia mikoa ya Pwani, Morogoro, Mbeya na Rukwa.

87. ***Mheshimiwa Spika***, napenda kumalizia kuwa, hivi sasa uchumi wetu unakumbana na changamoto nyingi kutokana na athari zilizojitokeza za kuyumba kwa uchumi wa dunia. Tunalazimika kuchukua hatua za dhati katika maeneo yafuatayo:-

- (i) Kuongeza kasi ya ukuaji wa uchumi;

- (ii) Kuzalisha chakula cha kutosha kwa mahitaji yetu na kuwa na akiba ya kuridhisha;
- (iii) Kuongeza mapato ya ndani pamoja na kudhibiti matumizi ili tuweze kugharamia matumizi ya kawaida kwa fedha zetu wenyewe kwa kiwango kikubwa zaidi kila mwaka;
- (iv) Kuendelea kuweka msukumo zaidi katika kukuza mauzo nje ya bidhaa na huduma, kama mbinu muhimu ya kujenga uwezo wetu wa kujitegemea;
- (v) Kutumia fursa ya nchi yetu kuwa kiungo muhimu kibiashara na nchi zinazotuzunguka, ambazo hazina bandari; na
- (vi) Kujizatiti katika kuboresha mazingira ya biashara.

88. ***Mheshimiwa Spika***, naomba kutoa hoja.